

הגדרתו ומשמעותו של המושג "נעל" ביהדות

תוכן העניינים

פתיחה

א. הנעל במקרא ובספרות התנאים והאמוראים.

ב. ניתוח משמעות הפסוקים.

1. מנעולי נעל.

2. "של נעליך" - שלילת חומריותך.

3. מכירת יוסף.

4. הנעל המתווכת.

ג. מבנה הנעל כבסיס למשמעותה.

פתיחה

שתי מטרות עומדות בפנינו בכתיבת מאמר זה:

א. להראות שגם למושגים המופיעים בתורה כבדרך אגב, כחלק מספור מעשה או תאור מסויים יש משמעויות רוחניות³ וכגון: מקומות¹, מושגים הלקוחים מעולם הדומם, הצומח והחי, צורות ומבנים שונים² ועוד).

כדוגמא בחרנו לעסוק בהבטים השונים של המושג "נעל". ננסה להראות שקיים קשר ענייני בין מיגוון המקומות בהם מופיעה הנעל, אם כדרך אגב ואם כעיקר העניין.

ב. מטרה נוספת היא להראות שההיבטים השונים והמשמעויות השונות הינם בסיס להבנה כוללת ואחידה של המשמעות הרוחנית של המושג.

"הנעל" במקרא ובספרות התנאים והאמוראים

בפותחנו את התנ"ך אנו מוצאים שהמושג "נעל" מצוי פעמים רבות במקרא ובמאמרי חז"ל. להלן ננסה להביא את המקומות בהם המושג "נעל" מופיע ואת פרשנות חז"ל לפסוקים. אין מטרת פרק זה לבאר את המאמרים ואת ההקשרים ביניהם אלא להביא את המקומות ולנסות להבין מתוך פשטות הכתובים והמדרשים את משמעותה של הנעל.

1. ר' אגרות ראי'ה ח"א עמ' לד-לה.

2. כגון: צורת המנורה ויתר כלי הקודש.

3. ר' "הגהות הירושלמי" לר' חיים אלעזר שפירא ואב"ד מונקאטש, שבת פרק ו הלכה ב ועמ' קה).

1. הנעל כחפץ נטול ערך: המקום הראשון בו מופיע המושג "נעל" במקרא הוא אצל אברהם. לאחר שאברהם נלחם עם ארבעת המלכים ומנצחם פונה מלך סדום אל אברהם ואומר לו: "תן לי הנפש והרכוש קח לך"¹. אברהם עונה ואומר: "הרימותי ידי אל ד' אל עליון קונה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברהם"². אברהם אבינו אינו מעוניין לקחת אף לא חפצים קטנים מרכושו של מלך סדום.

במקרא אין התייחסות של הקב"ה למעשה אברהם, שלפי חלק מהמפרשים³ הקדיש את כל רכושו של מלך סדום לגבוה, אך במדרש אנו מוצאים שהקב"ה משיב לאברהם גמול על מעשהו. וזה לשון המדרש⁴: "אמר ר' אבא בר ממל: אמר לו הקב"ה את אמרת... 'ועד שרוך נעל' חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה היך מה דאת אמר 'וחלצה נעלו מעל רגלו'. דבר אחר 'אם מחוט זה המשכן שהוא מצוור בתכלת וארגמן, 'ועד שרוך נעל' אלו עורות התחשים. דבר אחר 'אם מחוט' זה המשכן שהוא מצויר בתכלת וארגמן 'ועד שרוך נעל' אלו עורות התחשים. דבר אחר 'אם מחוט' אלו הקרבנות... 'ועד שרוך נעל' אלו פעמי רגלים היך מה דאת אמר 'מה יפו פעמיד בנעלים'".

מהמדרש רואים שר' אבא בר ממל מקשר בין מעשהו של אברהם לבין שלוש מצוות בהן נצטוו בני ישראל⁵:

א. "מצות יבמה" והכוונה למאוונו של היבם ליבם שכתוצאה ממנו היבמה חולצת את נעלו של היבם.

ב. מצוה הקשורה למשכן והיא כיסויו החיצוני בעורות תחשים.

ג. מצות העליה לרגל.

נצטרך בהמשך הדברים ליתן את הדעת על הקשר בין מצוות אלה.

במדרש תנחומא⁶ אנו מוצאים גמול נוסף: "בזכות שאמרת נעל, אני נותן לבניך מצות אכילת פסח שכתוב בו: 'זככה תאכלו אתו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם'. ועוד, אני נפרע מעשו, שנאמר: 'על אדום אשליך נעלי'. ועוד, אני משבח בניך בו בלשון, שנאמר: 'מה יפו פעמיד בנעלים'".

היבט נוסף אנו מוצאים בדברי רבא במסכת סוטה⁷: "דרש רבא, בשכר שאמר אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לב' מצוות חוט של תכלת ורצועה של תפילין". דברי רבא מתייחסים לשרוך הנעל⁸ במובן רצועה ולכן הוא משווה את הנעל לרצועת התפילין.

2. חליצת הנעל במקום קדוש: המקום השני בו מזוכר המושג "נעל" במקרא הוא בסנה.

1. בראשית יד כא.

2. שם כב-כג.

3. ראה רמב"ן ואור החיים שם.

4. בראשית רבה מג ט.

5. שהרי מלשון המדרש "את אמרת... חייך שאני נותן לבניך" משמע שמדובר כאן במדה כנגד מדה. כלומר, שקיימת משמעות דומה לשתי המצוות, או המושגים.

6. פרשת לך-לך יג.

7. סוטה יז.

8. נראה שדבריו של רבא מבוססים על דברי תרגום ירושלמי שמתרגם "שרוך נעל" "רצועה דסנדלא". ולא כפי שמתרגם אונקלוס "ערכת מסנא" שפירושו כפשוטו.

הקב"ה אומר למשה: "של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא"⁹. במקום קדוש מפני מורא שכונה צריך לחלוץ נעלים. כתוצאה מכך אנו מוצאים במדרש: "כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל, וכן ביהושע של נעלך"¹¹ וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים"¹⁰. ובגמרא: "ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו"¹².

3. הנעל ביחס לקורבן פסח: אחד הציוויים שמצוה משה את בני" בקשר לאכילת קרבן פסח הוא: "וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם"¹³. בני" אוכלים את קורבן הפסח כאשר הם מוכנים לצאת לדרך. בידיעה שעוד מעט הם יצאו לחרות.

4. נעל במצוות חליצה: במצות חליצה אדם שמת אחיו, ואשתו נשארה אלמנה ללא ילדים צריך ליבמה, כלומר, להקים לאחיו זרע, המשכיות. אם אין האח רוצה ליבם את אשת אחיו "ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו... ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל"¹⁴.

5. ברכת משה לאשר: מקור נוסף הוא בברכות שמברך משה את השבטים באחרית ימיו. וכך הוא מברך את שבט אשר: "ברזל ונחושת מנעלך וכו'"¹⁵. הגמרא בתלמוד ירושלמי¹⁶ לומדת מהפסוק הזה שאסור לאדם לצאת בסנדל המסומר בשבת.

6. "והדריך בנעלים": מקור נוסף הוא בישעיה בנבואת החזרה לארץ וקבוץ בני ישראל לתוכה. הנביא מתאר את השיבה מארץ מצרים ואת בקיעת הנהר לשבעה נחלים בהם יעברו בני ישראל. "והחרים ד' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו, והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים"¹⁷.

7. חליצת נעל-אבל: עוד מקור הנמצא בישעיהו ומתאר את המושג נעל הוא במשמעות של אבל. "ונעלך תחלוץ מעל רגלך"¹⁹. הנביא מצווה לחלוץ נעלו כסימן לאבל.

8. הנעל במשכן: בספר יחזקאל, כאשר הנביא ממשיל את עם ישראל לתינוקת המושלכת בשדה והקב"ה ברחמיו הצילה וגידלה, אומר הנביא: "ואנעלך תחש"²⁰ הקב"ה מנעיל את התינוקת בנעליים מעור תחש. והנמשל לכך הוא אוהל מועד המכוסה בעורות תחשים"²¹.

9. שמות ג ה.

10. שמות רבה ב ו.

11. אצל יהושע ומשה חליצת המנעל במשמעות שוה. על ההבדל הקיים בכל זאת נדון בפרק המיוחד לנושא זה.

12. ברכות נד טב:

13. שמות יב יא.

14. דברים כה ט-י. ראה מגילת רות ד ז, שם מוזכר ענין החליצה בשנית.

15. דברים לג כה.

16. שבת פרק ו הלכה ב.

17. ישעיה יא טו.

18. ראה "דעת מקרא שם. ובתרגום "ויהכון ביה בסנדלין".

19. ישעיה כ ב.

20. יחזקאל טז י.

21. ראה שמות כו יד "ומכסה עורות תחשים מלמעלה", וכלשון המדרש, שהבאנו אצל אברהם, ויותר מבואר ר' תנחומא תרומה ה ותצוה א.

9. מכירת יוסף תמורת נעליים: בספר עמוס כאשר הנביא מתאר את חטאי ישראל הוא אומר: "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעליים"²². הדיינים מטרים משפט ולוקחים שוחד אפילו סכום כה מועט המספיק רק לקניית נעלים לרגליהם²³.

כאשר אנו בוחנים את מדרשי חז"ל לגבי פסוק זה אנו מוצאים שני מדרשים המיחסים את הפסוק למכירת יוסף. המדרש האחד מביא את מעשיהם של האחים בכסף שקיבלו תמורת יוסף אחיהם. "וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" - כל אחד ואחד מהם נטל שני כספים לקנות מנעלים לרגליהם שנאמר: 'על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעליים'²⁴. המדרש השני הוא מדרש העוסק בעונשם של ישראל על מכירת יוסף הצדיק בעבור נעליים. בהמשך הדורות אנו מוצאים עשרה תנאים, המכונים "עשרה הרוגי מלכות" הנרצחים בידי הרומאים בעינויים קשים מנשוא. המדרש תולה את סיבת הריגתם של "עשרה הרוגי מלכות" במכירתו של יוסף. וז"ל המדרש²⁵:

"פעם אחת היה (קיסר)²⁶ יושב ועוסק בתורה, ומצא: 'גונב איש ומכרו מות יומת'. הלך וטח הבית כולו בנעליים ודיבקים בכתלים ושלח אחר רשב"ג וחביריו. ואמר להם: מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו? אמרו לו: חייב מיתה. אמר להם: אם כן אתם חייבים מיתה, קבלו על עצמכם דין שמיים. אמרו לו: למה? אמר להם: בשביל אחי יוסף שמכרו את יוסף, דכתיב: 'וימכרו את יוסף' וכתב: 'על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעליים'. ולכן טח אותו רשע את הבית במנעלים, כדי שיכירו באיזה דבר מכרו את יוסף, שנאמר: 'בעבור נעליים' - בדמי נעליים..."

10. נקמה מאדום: בספר תהילים²⁷ דוד אומר שהקב"ה דיבר בפי נביאיו מספר דברים על ישראל ביחס לניצחונותיו²⁸. אחד מנצחונות העם יהיה "על אדום אשליך נעלי"²⁹. פסוק זה מתבאר בחז"ל בשני אופנים המהווים שני רבדים להשלכת הנעל.

א. האופן האחד הוא עונש לאדום. "אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבון העולם עד מתי אי אתה עושה דין בעובדי כוכבים. אמר להם: עד שתגיע עונתן ליבצר... כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל... כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר: 'על אדום אשליך נעלי'³⁰.

22. עמוס ב ה, וכן שם ח ו.

23. בארתי פס' זה לפי פשטו של מקרא עפ"י המצודות והמלבי"ם. התרגום ומספר מפרשים בעקבותיו מפרשים את הפס' מל' קנין השדה "נעל גדר ופרץ".

24. ילקוט שמעוני וישב רמז קמ"ב, קיים צורך לבאר מדוע האחים קנו זווקא נעליים בכספי מכירת יוסף, אך מכיון שבפרק הזה מטרטנו רק להביא את הפסוקים וביאורם לאור מדרשי חז"ל בדרך הפשט לא נעסוק בנושא זה עתה אלא בפרק המיועד לכך בהמשך.

25. למדרש זה קיימים מספר נוסחאות. הבאנו את הנוסחא המופיעה באוצר המדרשים לאייזנשטיין עמ' 443-444.

26. הביאור בסוגריים שלי.

27. פרק קח.

28. ראה "דעת מקרא" שם שם פס' ח.

29. שם שם י.

30. שמות רבה ל א. וראה גם שם טו טז, ובדברים רבה ג ב, וזהו"ק ח"ג קצח.

ב. האופן השני הוא שכר לדואג האדומי.

הגמ' במסכת סנהדרין³¹ מונה שבעה אנשים שמתו עקב חטאם או שקבלו עונשם בעוה"ז ובגלל שנענשו במותם יקבלו עוה"ב. "על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי"³². סופו של דואג כפי שמתבאר בהמשך הגמ' הוא: "שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לו לדואג, אחד ששכח תלמודו ואחד ששרף נשמתו ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות"³³. ע"י פיזור העפר בבתי כנסיות דרסו באי בית המדרש על עפרו ומכאן יחסו אותו חז"ל לפסוק "על אדום אשליך נעלי".

11. **שמירה ברגלים:** בשיר השירים³⁴: "מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב". במדרש רבה³⁵ דורשים פסוק זה על העליה לרגל. כאשר עם ישראל יעלו לביהמ"ק ברגלים הקב"ה ישמור אותם מצרותם. "מה היה יפין לפעמיך? שהיו נועלים בעד כל הצרות"³⁶. והמדרש³⁷ מביא מספר מקרים לדוגמא: "מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים וכשבא מצא הנחש קשור בטבעות דלתותיו".

12. **קנין נעל:** המקום האחרון בתנ"ך המתיחס לנעל הוא אצל בועז. הגואל לא רוצה לקנות מיד נעמי את חלקת השדה ולכן בועז קונה אותה.

התנ"ך מתאר את מעשה הקנין כך: "וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר, שלף איש נעלו ונתן לרעהו, וזאת התעודה בישראל. ויאמר הגאל לבעז קנה לך וישלף נעלו. ויאמר בעז לזקנים ולכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך... מיד נעמי"³⁸. הקנין בישראל בזמנים עברו התבצע ע"י נעל - קנין נעל. המדרש³⁹ מתאר את מעשי הקנינים שהיו בעם ואת השינויים שחלו במעשי הקנינים. "וז"ל: "בראשונה היו קונין במנעל ובסנדל שנאמר 'שלף איש נעלו' חזרו להיות קונינים בקצצה... חזרו להיות קונין במנעל ובסנדל... חזרו להיות בכסף ובשטר ובחזקה...".

13. **חליצת נעל ביוה"כ:** קיים עוד דין שאינו מופיע במפורש במקרא והוא איסור נעילת נעל ביום הכפורים⁴⁰.

ב. ניתוח משמעות הפסוקים

בהתבוננות ראשונית נראה שמלבד המדרש אצל אברהם¹ אשר קישר מספר פסוקים

31. סנהדרין קה. וראה במדבר רבה יד א.

32. שם.

33. שם קו.

34. ז.ב.

35. שה"ש רבה ז.ב. ור' דברי רבא בחגיגה ג.

36. שם.

37. שם.

38. רות ד ז-ט.

38. רות רבה ז יא

40. יומא עג. קיימים עוד דינים ומנהגים הקשורים לנעל המובאים בחז"ל אך במאמר זה נעסוק בעיקר בביאורי המקראות.

זה לזה לא קיימת שום תלות בין הענינים השונים המבוטאים ע"י הנעל. יותר מזה, גם במדרש הנ"ל התלות בין הפסוקים נראית כתלות לשונית גרידא אשר כתוצאה מזה נחלקו מהו השכר שניתן לאברהם, או יותר במדויק לבניו של אברהם - עם ישראל, להלן ננסה לברר את המשמעויות השונות של המושג נעל ועי"כ ננסה למצוא את הקשר התוכני בין הענינים השונים.

כבר בחז"ל אנו מוצאים במרומז שקיימת משמעות רוחנית לנעל. הגמ' במסכת שבת² מבארת את סדר נעילת הנעליים וחליצתם. ר' יוחנן משווה שם את סדר נעילת הנעליים לסדר לבישת התפילין. "א"ר יוחנן כתפילין כך מנעלין מה תפילין בשמאל אף מנעלין בשמאל". ר' יוחנן משווה נעילת נעליים שהיא פעולה שאין לה כל קשר עם דבר קדוש לסדר לבישת תפילין. מהשוואה זו צריכים אנו להסיק שכנראה קיימת משמעות רוחנית לנעילת הנעליים, ומסיבה זו משוה ר"י בין המשמעות הרוחנית של הנעליים למשמעות של התפילין.

להלן נחלק את הפסוקים למספר קבוצות וננסה להבין את המשמעויות הרוחניות של הנעל, בהתאם לקבוצות לפי הפרשנים.

1. מנעולי נעל

במסכת תענית³ מסופר על אבא חלקיה, נכדו של חוני המעגל. אשר בשנת בצורת, גם הוא כסבו, התפלל לבורא עולמים וגרם להורדת הגשמים. פעם אחת שלחו אליו חכמים שליחים כדי לבקשו שיתפלל על הגשמים. הלכו השליחים לביתו ולא מצאוהו, הלכו לשדה ומצאוהו שם. לפנות ערב, בדרכו לביתו הלך כל הדרך יחף וכאשר הגיע לאגם נעל נעליו. אחר המעשה שאלוהו השליחים לפשר מעשהו והשיב להם שבכל הדרך ניתן היה לראות את הדרך ולכן לא הייתי צריך לנעול נעליים אך באגם לא ניתן לראות ולכן נעלתי נעליים⁴.

מתוך מעשיו של אבא חלקיה ניתן להבין מעט אודות מטרת נעילת הנעליים. הנעליים שומרות את האדם מפגעים וסכנות אשר נסתרות מעיניו. המים מסמלים במעשה זה את הנסתר, את המקומות החשוכים, את המקרים בהם קשה לאדם להתמודד מול איתני החיים, והנעל, העוטפת את הרגל, שומרת עליו. כדי להבין את משמעות הגנתה של הנעל על האדם ננסה לבחון את הדברים במשנתה של חסידות גור המעבירה את משמעות הנעל למישור הנפשי.

על הפס' "ברזל ונחושת מנעלך"⁵ מבאר ה"שפת אמת"⁶ כך: "לומר כפי מה ששומרים בימי הנעורים הכוחות והמידות במנעל ברזל ונחושת שלא להתפשט לחוץ כך נשאר הכח לימי הזקנה"⁷.

2. דף סא.

3. דף כג.

4. ציינתי מתוך הספור רק את הקטעים הנוגעים לנושא אך אין זה כל הספור.

5. דברים לג כה וראה פרק א סעי' 5.

6. שפ"א, ברכה, עמ' 240.

7. ר' רעיון זה גם במוסר אביך פרד ב סעי' א'.

הנעל מתבארת כאן מל' נעילה של מנעול השומר על פתח הבית, הנפש⁸.
 ב"בית ישראל"⁹ מבאר שהרעיון של פס' זה מבוטא גם בפס' "מה יפו פעמיך
 בנעלים"¹⁰. כפי שהבאנו לעיל¹¹ פס' זה נדרש על הרגלים, וראינו במדרש¹² שכתוצאה
 מהעלייה לרגל הקב"ה ישמור על הבתים ובהקבלה בנפש האדם, "בימים הטובים זמן
 ראית פני השכינה יכול להתקרב אף מי שקילקל... וזה ראיית פנים ברגל, לתקן את
 הרגלים. מה יפו פעמיך בנעלים דרשו על ראית פנים. וזה בנעלים שיתקנו הכל להיות
 חמי אפי שכינתא"¹³ העליה לרגל תגרום לאנשים שלא שמרו נפשם שמירה מעולה,
 שכתוצאה ממנה נפשם תתוקן.

מכיון שהמציאות הרוחנית אינה נראית במוחש בעוה"ז, אלא היא נעלמת¹⁴ בו, האדם
 צריך לשמור עצמו, לגדור לעצמו גדרים וסייגים כדי שלא יטה את כוחות נפשו
 לאפיקים לא נכונים. כתוצאה משמירה, מנעילת כוחות הנפש לבל יפרצו ללא גדרים,
 בימי זקנותו, כאשר ישכיל ויבין יוכל להטות ולהרחיב כוחות נפשו ביתר שאת.
 השמירה מתבטאת במשנת "גור" כשלב קודם "הפריצה" כדרגה נמוכה ממנה אך
 הכרחית.

וביחס למציאות העליונה. מכיון שאין האדם מסוגל לקלוט את השפע האלוקי בצורתו
 האמיתית הקב"ה הלביש את המושגים האלקיים בדברים גשמיים, או במשלים מובנים
 בשכל הנביא או האדם. כתוצאה מהמשל שבעצם מקטין את המציאות האלוקית
 ומכניסה לתוך מסגרת שיכלית האדם יבין ויוכל להתקדם ולהבין את הנמשל¹⁵.
 הנעל מבטאת רעיון זה. שהרי האדם הדורך על הנעל נדמה לו שדורך על הריצפה אך
 בעצם רגלו נתונה בתוך מלבוש, דרכו האדם באמת מרגיש קצת את הריצפה (דוגמא:
 האדם מרגיש הבדל בין הליכה על הכביש להליכה על חצץ). אך אין זו הריצפה
 האמיתית.

דרך עבודת האבות היתה בנעליים¹⁶ ולכן אברהם אומר "אם מחוט ועד שרוך נעל"¹⁷
 וכן הגמ'¹⁸ מיחסת את הפס' מה יפו פעמיך בת נדיב לאברהם. אברהם מלמד את בניו

8. רוב הפרשנים גם מבארים כאן את משמעות הנעל מל' מנעול. ר' לדוגמא רש"י: "עכשיו הוא מדבר כנגד
 כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא
 סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת". אין כוונת פשט הפס' למנעול שהרי הירו' שהבאנו בפרק א
 סע' 5 למד מכאן לגבי סנדל המסומר בשבת.

9. דברים (שמ"ע ושמ"ת) עמ' ק, 202, 208.

10. שיה"ש ז ב.

11. פרק א סע' 11.

12. שם.

13. בית ישראל שם עמ' 208.

14. עולם מל' העלם.

15. ר' בית יעקב, איזביצא, וארא עמ' 54. ור' תיקו"ז, תקון חד ועשרין והוצאת מוסד הרב קוק עמ' 120.
 ובתקון עשרין ושית (שם עמ' 142) שיוסד הנעל הוא התמורה, השינוי מהמציאות האמיתית.

16. בית יעקב וארא עמ' 51 סע' ב. ור' שם עמ' 54 שזה יסוד ההבדל בין שם שד"י שנגלה בו לאבות לבין דרך
 עבודת משה שעליה נדבר להלן המבוטאת בשם הו"ה.

17. בראשית יד כג.

18. חגיגה ב "בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב".

שדרך עבודת ד' צריכה לבוא תוך כדי גדרים ושיעורים ללא התפרצות חד פעמית אלא בהדרגתיות, בצורה ברורה. לכן גם ביציאת מצרים אנו מוצאים את בנ"י מצווים לאכול עם נעליהם ברגליהם מוכנים לדרך, מוכנים לקראת המדבר, לקראת הלא נודע. וכאשר הם כבר נמצאים במדבר והם מקימים משכן וקיימת התלהבות יתירה והעם רוצה לתרום עוד¹⁹ לכאורה זו התלהבות חיובית, אך גם "התלהבות צריך שמירה ומנעול שלא יתפשט בו פסולת"²⁰ ולכן משה כולא אותם מהביא²¹. ובשפ"א²² מציין גם כאן למשמעות הפס' "מה יפו וכו'". וזו גם כוונת המדרש אצל אברהם המייחס את הפס'... ואנעלך תחש" אל אברהם. כי גם במשכן שהוא מקום קדוש צריך לדעת שהעבודה לעם היא ע"י גדרים ומסגרות, ולכן היריעה העוטפת את המשכן מלמעלה היא מעור תחש כדי שידעו שהקדושה צריכה מסגרות ובעיקר במדבר שהוא מקום שרף ועקרב והסכנות מצויות בו.

כך גם בנבואת ישעיהו²³ המתארת את העתיד הקב"ה יכה את הנהר לשבעה נחלים וידריך בנעלים. המשמעות היא שינעל (מל' מנעול) את הנהר כל' יעמיד את הנהר כמו ביציאת מצרים שד' כלא את ים סוף מזרימתו ואז בנ"י יוכלו לדרוך בו ברגליהם²⁴. ממקורות אלה אנו רואים שמשמעות הנעל היא מל' מנעול ושמירה, או עבודת ד' במידה מדודה, בשעור מבורר ומדויק.

2. "של נעליך" - שלילת חומריותך

משה רבינו מצטווה בסנה להסיר נעליו. רבנו בחיי מבאר זאת כך: "הזהירו שישלול ממנו החומריות שהמשילם לנעלים, לפי שהחומר דבק בגוף כמו שהמנעל דבק ברגל, וכשם שיש ביד האדם לשלול נעלו מעל רגלו, כן יש בידו שישלול ממנו החומריות כדי שיהיה מוכן לנבואה, וראוי להדבק באור השכל"²⁵.

הנעל מסמלת את החומר, את כבילת האדם לגשמי, כמו שהנעל כבולה וקשורה לרגל. משה צריך להתנתק מהחומר כדי להדבק ברוח.

בזוה"ק מובא שמשה מצווה כאן לפרוש מן האשה ומשוה את האשה לנעל²⁶. עבודתו של משה רבינו שונה מעבודת האבות. אין משה זקוק למשלים, לדימויים, לצמצום האור האלוקי אלא הוא מצווה לפרוץ את המסגרות, לפרוץ את הגדרים ולקבל את השפע האלוקי בצורה הנעלה ביותר ששכל האדם מסוגל לתפוש²⁷. ולכן הוא פורש מאשתו, חולץ נעליו, ואז הוא מתנבא. אך הנה מצינו שגם אצל יהושע נאמר

19. שמות לו ה.

20. שפ"א בהעלותך עמ' 76 וד"ה בשם.

21. שמות שם ו.

22. שפ"א ויקהל עמ' 221.

23. יא טו.

24. ר' מלבי"ם שם. ופירושו של מהר"ל "בגבורות ד'" פרק מ' יתבאר עפ"י פריצת המסגרות. שבעתיד לבא הקב"ה יפרוץ את כל מסגרות החומר וכתוצאה מעוצמת הרוחניות הים יבקע.

25. רבינו בחיי שמות ג ה.

26. ר' הערה 14 במקורות מתקו"ז. ובזוה"ק ח"ב רכב; מדרש הנעלם תצא מאמר החליצה ור' חדו"א למהר"ל סנהדרין מט.

27. בית יעקב, שמות עמ 32 סע' לז, שם וארא עמ 51 ב.

של נעלך²⁸ וכן בני מצויים במקדש לחלוץ נעליהם כמו כן ביה"כ לא הולכים עם נעלים²⁹. ע"כ ממשיך רבינו בחיי³⁰ "הזכיר ביהושע; של נעלדונעל אחד ולא נעליך ברבים כמו אצל משה³¹) כי הזכירו על שלילת מקצת, לא על כולן, וזוהי מעלתו של משה בהיותו משולל יותר מיהושע, שהרי משה פירש מן האשה, ונאמר לו: ואתה פה עמד עמדי ולא נאמר כן ליהושע".

יהושע אמנם צריך לפרוש מן האשה, אך רק בזמן הנבואה³², למשך זמן מוגבל ולא באופן תמידי כמשה, ולכן נאמר בו של נעלך בלשון יחיד ולא כמשה בלשון רבים, שצריך לפרוץ חלק ממסגרות הגוף, להתנתק מהחומר אמנם, אך לא באופן מוחלט כמשה ולכן הוא נשאר עם "נעל" אחת.

המלבי"ם³³ מבאר ענין זה כך: "והמלאך אמר אל יהושע של נעלך מעל רגליך בלשון יחיד, ולמשה נאמר של נעליך בלשון רבים, כי הנפש לובשת שני נעליים, הנעל האחת הוא הגוף החיצוני והנעל השני הם כוחות הגוף הפנימיים שהם כח המדמה שהוא אמצעי בין הגוף ובין הנפש, שהשכל והנשמה מתקשרים עם הגוף ע"י המדמה. הוא המביא המוחשים וההרגשות של העולם הגשמי אל הנפש פנימה והוא המוציא כוחות השכל והשכלותיו אל הגויה אל החוץ. וכל הנביאים הגם שבעת החזון הסירו נעל אחד שהוא כוחות הגוף החיצוניים שנבטלו כולם ונדהמו כמו בעת השינה, לא הסירו את הנעל השני שהוא המדמה וכוחותיו שהוא נשאר גם בעת החזון ושפע הנבואה בא אל השכל באמצעות כח הדמיון, ולכן ראו מחזות ודמיונות שמהם הפשיט השכל את השכלותיו בעת הנבואה, וע"כ אמר ליהושע של נעלך כי לא ישל רק נעל אחד, אבל משה שהיה רוצה להשיג באספקלריא המאירה היה צריך להסיר גם הנעל השני, ר"ל שגם כח המדמה יופשט מן השכל ויהיה כאחד השכליים הנפרדים מן החומר לגמרי, משיג בשכלו בלא תערובות כח הדמיון. ולכן אמר לו: 'של נעליך' בל' רבים.

וליהושע אמר: 'כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא', ולמשה אמר: 'אדמת קודש הוא' שהקדושה מורה על ההבדלה וההתנשאות מדרכי הטבע והחומר, ור"ל שהמקום היינו המדרגה שתעמוד עליו בעת החזון קדוש ונבדל מן החומר, אבל למשה לא הספיק התפשטות הזה והמקום שיעמוד בו אדמת קודש, שגם כח המדמה שהוא מן האדמה והחומריות צריך להיות קודש, וצריכה הנפש לחלוץ גם הנעל השני והאדמה הזאת, שלא יתערב בנבואתו, ובענין אחר לא יוכל לקרב הלום, אל מה שרוצה לראות ולהשיגו באספקלריא המאירה".

לנפש שני נעליים, או בלשון אחרת מערכת הכוחות הנפשיים מחולקת לשניים: הכוחות הגופניים והכוחות שאינם קשורים במוחש לתפקוד החומרי של הגוף אלא לתפקוד הרוחני ולכן הם במדרגה גבוהה יותר מהכוחות הגופניים. שתי מערכות הכוחות הללו קשורות לחומר, זאת מכיון שהאדם אינו מסוגל לקלוט שכל מופשט.

28. יהושע ה טו.

29. ראה פרק א סע' 2.

30. שם.

31. הערתי.

32. זוה"ק ח"ג קמח. "וביהושע... של נעלך דלא אתפרש אלא בזמנין ידיען".

33. מלבי"ם שמות ג ה.

הנביאים מסירים מעליהם מנעל אחד את מערכת הכוחות הגופניים. הם מתבודדים בהרים וכו' אך אין הם מסוגלים להסיר את המערכת השניה שבה כח הדמיון. לכן אנו מוצאים שנבואתם ע"י משלים וחידות. כל התבודדותם ופרישתם מהאישה היא רק בשעת הנבואה אח"כ הם חוזרים לבתיהם. כפי שמצינו אצל שאול שכאשר הוא מתנבא הוא הולך למקום שיש שם נביאים³⁴ אך אח"כ החיים חוזרים למסלולם. רק משה מפשיט מעליו כל חומר מצוי, הוא אינו זקוק לדמיון כדי לקלוט אלוקות. התגלות האלוקות אליו היא ברורה "פה אל פה במראה ולא בחידות"³⁵.

בית המקדש מהוה את העל טבעי שבמציאות, החריגה מגבולות הטבע³⁶ ולכן אסור להכנס אליו נעולים נעליים. כמו כן ביו"כ העם כולו מתנתק ופורש מהנאות העולם, כל העם חולץ נעליו, לכן קליטת הרוח בו גדלה, כי כאשר יפחת החומר תגבר הרוח. ודאי שאין הכוונה בבית המקדש וביו"כ לחליצת נעל במובן הנעלה המוחלט כמו אצל משה אלא כמו אצל יהושע ש"המקום" בו עמד היה קדוש.

לכן גם האבילות על חורבן המקדש מבוטאת בחליצת הנעל להורות שחסרה לנו ההתנקות מהחומר שהיתה קיימת במקדש, כמו שאבילות על מת מורה על חסרונו של האדם מן העולם³⁷.

3. מכירת יוסף

ראינו שקיימת עבודת ד' בנעליים שהיא עבודת האבות וכלל האומה. עבודה בה האדם נדרש לצמצם כוחות נפשו, ולא לחרוג ממסגרות החומר. לעומתה ראינו את עבודתו של משה החורגת מסייגים וגבולות, פושטת מעליה כל מציאות חומרית, עבודה זו אינה עבודת הכלל.

נראה שביסוד מחלוקת יוסף ואחיו טמונה המחלוקת מהי דרך העבודה האמיתית. האחים קונים נעליים לרגליהם. הם מבינים שכדי לעבוד את ד' צריך לקבוע מידות וגדרים כך האדם יוכל להכנס אל הנהר כי הנעל, אי ההתפשטות, תשמור עליו. האחים מבצעים פעולות שמטרותיהם נעלות ביותר אך המעשה עצמו נראה בצורה חיצונית כמעשה שלילי. לדוגמא: יהודה בא על תמר וממנו יצא דוד שממנו יהיה המשיח. אך יוסף מבין שצריך להתרחק מכל מעשה חומרי למרות שטמונה גם בחומר עוצמה אלוקית כי אמנם יתכן ויצליחו לתקן את החומר אך יתכן ויעוותו. כפי שאכן קורה בביאת ראובן על בלהה אשר כתוצאה ממנו יעקב אינו מברכו³⁸. הוא מסוגל לנתק עצמו מכל המציאות, הוא שונה מן האחים, נמצא בבית ולומד תורה עם יעקב כדי לעלות מעלה בצורה הישרה והברורה ללא תלות בסובב אותו³⁹. לכן האחים מוכרים אותו. הם אינם חושבים שעבודת השם היא ניתוק המוחלט מהמציאות כדי לקבל שפע אלוקי מבורר אלא העבודה היא שהאדם יברר בעצמו תוך שמירת עצמו אך תוך

34. שמואל א י ה-ו.

35. במדבר יב ח.

36. ר' אבות ה ז: "עשרה ניסים" וכו'.

37. ר' ב"ק נט: בענין אלעזר זעירא "דהוה מסיים מסאני אוכמא" ובביאור ר"י אייבשיץ ביערות דבש ח"א דרוש יא עמ' ריב-ריג, שם ח"א דרוש טז עמ' שיד-שטו, ושם ח"ב דרוש ו עמ' צו.

38. ויחי מט ג-ד.

39. ר' "בית יעקב" וישב לח עמ' קסט-קע.

כניסה לתוך העולם המלא ספיקות וסכנות⁴⁰ לכן קיסר רומי הורג עשרה תנאים כדי לקשר את נפשם בקשר ישיר אל הבורא⁴¹ ובנ"י משתעבדים במצרים כדי לחנוק את החומר אשר כתוצאה מזה תצמח הרוח, שזה מהוה תיקון לעשרת האחים. אמנם עבודה זו אינה מיועדת באופן תמידי לרבים, אך לא כיון שאין היא נעלה אלא כיון שהיא קשה ומסוכנת כי האדם יכול להטות רצונותיו המתפרצים לאפיקים שליליים. גם יוסף מתקן את החומר אין הוא שולל זאת⁴² אך הוא מצליח להתעלות לרמה העליונה של תיקון החומר תוך התנתקות מהחומריות שבתוכו.

4. הנעל המתווכת

במצות היבוס טמון אחד מיסודות היהדות והוא סוד הגלגול, אך מכיון ש"הענין סוד גדול מיסודות התורה"⁴³ נתעכב רק בקצרה על נושא זה. "טעם החליצה, כי כל זמן שהיבס רוצה ליבס הנה הוא מקיים זרע לאחיו ונראה כאלו אחיו חי, וכשאינו מיבס ואינו מקיים זרע לאחיו נראה שאחיו מת וצריך הוא שיתאבל עליו, ולכן היבמה תחלוץ המנעל שהוא סימן אבילות כאלו מתאבל על אחיו המת... וע"ד הקבלה: מצות היבוס תועלת גדולה לנפש המת, וידוע כי תגדל הנאת הנפש כשהיא מתגלגלת במי שהוא קרוב מן המשפחה יותר לפי שיש לו שייכות גדול עמו"⁴⁴. מצות היבוס מבטאת את סוד הגלגול, שקיימת המשכיות לנפש המת. במקום שהמת יקים זרע, אחיו מקים זרע כתמורה, כדבר דומה למת⁴⁵, אך אם אינו רוצה להקים תמורה לאחיו אשת אחיו חולצת נעלו, לומר שאין הוא מסוגל להפשיט עצמו ממגבלות החומר והתאוה ולבא אל אשת אחיו⁴⁶. (שהרי אם יעשה זאת לשם נוי וכו' הוא כפוגע בערוה). הנעל כאן מסמלת את הדבר הדומה, את המתווך בין המת לעולם הגשמי, בין הרוח לחומר. לכן כאשר רוצים לבצע קנין כלומר העברת בעלות מבצעים זאת בנעל כי היא יסוד העברת הבעלות. היא (וע"י פעולת הדימיון)⁴⁷.

ג. מבנה הנעל ותפקידיה כבסיס למשמעותה

אם נבחן את מבנה הנעל ותפקידיה נראה שהנעל מתחלקת למספר חלקים ותפקידים אשר מקבילים למשמעות הרוחנית המסתמנת מהנעל:

40. יתכן שזו הסיבה שפרשת ירידת יהודה מאחיו (פרק לד) סמוכה לפרשת מכירת יוסף ולהג' להראות שרק אחר שיוסף לא נמצא קיים מקום לפעולות מעין אלו.
41. ר' רבינו בחיי מד יז.
42. הוא מסלסל בשערו לדוגמא, דבר שנראה באופן חיצוני כשלילי.
43. רמב"ן וישב לח ח.
44. רבינו בחיי דברים כה ט.
45. ר' תיקון"ז כו שישוד התמורה והשינוי הוא יסוד עבודת האבות והנביאים לעומת משה שנא' בו "אל תמר בו", ור' בחיי שמות כג כ, ובעוד מקומות.
46. ר' העמק דבר בראשית לח, ודברים כה ה-ט.
47. ור' כל הענין בפרוט בזוה"ק ח"ג קפ, משמעות הנעל כמתווכת בין עולם הרוח לעולם החומר מתבאר באריכות בספר "שם משמאל" לאדמו"ר מסוכטשוב לך לך עמ' קה.

א. עור - החומר ממנו היא עשויה הוא - עור⁴⁸.

ב. סוליה - יש לה סוליה המפרידה בין הקרקע לרגל האדם. תפקיד הסוליה מקביל למשמעות הנעל המתישבת במצות חליצה וקנין נעל או בנבואת הנביאים. הנעל משמשת כאן כנקודה ממוצעת בין שני דברים הן בין המת לעולם המעשה, הן בין הקונה והמוכר והן בין הבורא לאדם.

ג. עקב - לנעל בתחתיתה מורכב עקב. זהו החלק הקשה יותר בנעל ולכן פגיעתו מכאיבה ביותר. לכן ע"י העקב מיושמת המשמעות הרוחנית של המלחמה, השמדתו של אדם.

ד. עטיפה - החלק העליון של הנעל עוטף את רגלו של האדם במדויק. ואם הוא לא יהיה במדויק, רגלו של האדם תתנתק מהנעל. תפקיד חלק זה לשמור על הרגל כגון: קור, נחשים ושאר מזיקים זוחלים ועוד. תפקיד זה מקביל למשמעות הרוחנית של הנעל כשומרת על האדם מהפגעים הרוחניים המתגלים בכל שעל מהחיים. פגעים אלה מחייבים את האדם בהתעלותו בדרכי הבורא ליצור מסגרות רוחניות, למדוד כל שעלו בנעל, ולבנות בנין רוחני הדרגתי ומבורר.

לאחר תימעות השיטות והפירושים ניוכח כי לפנינו בעצם רק שתי קבוצות פרשנים. הקבוצה הראשונה עסקה במבט אחד על הנעל מל' מנעול הסוגר על נפש האדם. לשיטה זו הנעל מיצגת עולם מתוחם ומוגדר ולעומתו עולמו של משה הפורץ מסגרות ושואף אל על, נוטש כל קשר אל החומר ומתנבא באספקלריה מאירה. קבוצת פרשנים זו מסבירה גם את מושג החליצה מל' מנעול. לדוגמא הבאנו את "בעל העמק דבר"⁴⁸. לעומתה קיימת קבוצת פרשנים שניה הרואה את הנעל כמתווכת בין הרוח לחומר, בין הקונה למוכר, בין היבם לאחיו המת. כך היא גם מסבירה את שאר המקרים. המעוניין יכול לבחון את הפרשנים הנ"ל במקומות שלא פרשתי אותם⁴⁹.

אם נבחן את המקראות שנראו בתחילת המאמר כמנותקים אחד מהשני, וכן אם נבחן את הפרשנים אשר כל אחד ואחד הביט והדגיש בדרכו הוא חלק אחר ממבנה הנעל, נראה שכולם כיונו אל רעיון כללי אחד והוא "הנעל" במובנה הרעיוני הרחב.

הקשר בין המקראות, המדרשות והפרשנויות טמון בשורש אחד שממנו מתפרטים מספר מבטים שונים או במושגים ארציים מספר חלקים ותפקידים. כל מבט מבטא רעיון אחד, בונה נדבך אחד, וכל המבטים יחדיו מתגבשים לרעיון כללי אחד המבטא את המשמעות הרוחנית של המושג "נעל".

אם נרד לעומק המושג נעל נבחין שבעצם שתי קבוצות הפרשנים יוצאות מעומקה של נקודה אחת הטמונה בשורש המושג של הנעל.

הנעל כשלעצמה היא הכלי הבסיסי ביותר לאדם המשמש להליכה עלי אדמות. עצם הצורך של האדם למכשיר עזר שבלעדיו אינו מסוגל לדרוך על החומר, מראה את מוגבלותו של האדם בקישורו אל החומר, וכתוצאה מכך הוא גם זקוק להגנה ממנו. הגנה שבאה בסייגים וגדרים הדרגתיים.

48. בהערה 45.

49. ר' שם משמואל לך עם קה.

1. על משמעות העור ביחס לנעל לא התייחסתי במאמר זה כי משמעות זו קשורה לחטא עץ הדעת והיא בנויה ביסודותיה על תורת הסוד.

אך דוקא ממוגבלות זו מסוגל האדם לשאוב כוח גדול יותר מתחתיות החומר. מכשירי העזר - הנעליים, הם אלה שנותנים לו את הכח לקשר ולתווך בין גופו לנשמתו, בין מרומי האצילות ותהומות החומר. הנעל המתווכת היא גשר דו סיטרי הן לחי המשמש בהגנת הנעל בגדרים וסייגים בכדי לדרוך ולשלוט על החומר, והן חלילה למת הנזקק ליבום דרך אחיו החי.

במצבים מסוימים או זמנים מיוחדים או אישים יחידים - תיווכה של הנעל מהוה הגבלה שאינה נצרכת. במצבים אלו ישנה יכולת התעלות ללא סדרי המדרגות הרגילים של עולם הטבע המוגבל, ובכך ישנה פריצה רוחנית גדולה העולה מעלה מעלה, ואיתה עולה המציאות כולה הרוחנית והחומרית כאחת. זהו מצב של קפיצת הדרך שבה אין האדם זקוק לנעליים.

אך יש לזכור: דליגות וקפיצות אלו אינן תמידיות ותדירות, אין הם המהלך הטבעי המסודר. אך מצד שני יש לזכור כי הנעל איננה חלק טבעי מאברי האדם, היא מכשיר עזר המסייע אך לפעמים גם מגביל. שתי ההנהגות האלו הינן שלמות אחת בחיי האדם שנועדו להעלותו אל תכליתו העתידית.